

KESKUSTELUA

Näkökohtia viihdekirjallisuudesta*

Seuraavassa tarkastelen viihdekirjallisuutta, sen vaiheita, yleisiä ominaisuuksia ja tehtäviä. Viime vuosien aikana viihdestä yleensäkin on puhuttu ja kirjoitettu paljon, on pidetty yhteispohjoismaisia seminaareja, joissa viihteen kansallista ja pohjoismaista identiteettiä pyritään hahmottamaan. Nimenomaan viihdekirjallisuuden eri muotojen ympärille on perustettu harrastajakerhoja. Keskustelua väkivalta-viihteen vaikutuksista käydään vilkkaasti, ja toisaalta pelätään, että huvitamme itsemme hengiltä.

Mitä viihdekirjallisuus on? Aluetta kuvaamaan käytetään useitakin termejä: viihdekirjallisuuden ohella käytetään termejä populaarikirjallisuus ja triviaalikirjallisuus. Myös 'kitsch' tuntuu jotenkin sivuavan aluetta. Käsitteistä kukin korostaa asian eri puolta: viihdekirjallisuus painottaa viihtymistä ja viihdyttämistä, populaarikirjallisuus taas lajin kansanomaisuutta ja suosiota, mitä voidaan mitata vaikkapa myyntiluvuilla, ja triviaalikirjallisuus puolestaan korostaa lajin yksinkertaisuutta kunakin aikana ja kussakin yhteiskunnassa esiintyvän korkean taiteen rinnalla. 'Kitsch' puolestaan sisältää ajatuksen tekijän vakavasta taiteellisesta pyrkimyksestä, jossa hän ei onnistu. 'Kitsch' on ennen muuta esinekulttuuriin liittyvä termi, mutta esimerkiksi Hessen tuotantoa on sillä pyritty luonnehtimaan. Ohimenneen mainitsen, että 'kitsch' voi olla myös taiteilijan tyylillisenä tavoitteena.

Yllä mainittujen termien vivahteet tuovat mukanaan eräitä ongelmia. Viihtymisessä sinänsä ei varmasti ole mitään ala-arvoista tai tuomittavaa, mutta viihtyä voidaan myös kielteisten asioiden piirissä, asioiden, jotka ihmisen itsensä tai hänen yhteisönsä kannalta ovat tai joiden uskotaan olevan vahingollisia. Suosio taas ei ole ilman muuta merkki siitä, että teos on huonoa taidetta. Esimerkkeinä voimme ajatella vaikkapa Waltarin tai Linnan tuotantoa. Kirjallisuuden jyrkkä jakautuminen taiteeseen ja viihteseen vain on tuonut

mukanaan näkemyksen, että huonoa myyntimestä voidaan pitää taiteellisen arvon mittana. Puhuminen taiteilijan onnistumisesta tai epäonnistumisesta taas vaatii selviä arvottamisperusteita ja selvää esteettistä normistoa.

Edellä mainitsin kirjallisuuden jakautumisen taiteeseen ja viihteseen. Tämä jakautuminen liittyy kirjailijan sosiaalisen aseman muuttumiseen siinä vaiheessa, kun mesenaattijärjestelmä alkoi hajota. Tämähän merkitsi kirjailijan kannalta sitä, että hänen takanaan ei enää ollut selvärajais-ta yleisöä, jolle hän tunsii kirjoittavansa ja joka sitten puolestaan takasi kirjailijansa toimeentulon. Kun kirjailija tämän jälkeen joutui kilpailemaan tuotteillaan vapailla markkinoilla, hänellä oli periaatteessa kaksi tapaa pysyä kilpailussa mukana: tarjota sellaista tekstiä, mitä kaikki halusivat lukea tai tarjota jotain erikoista ja tavanomaisesta poikkeavaa. Edellisestä johtaa suora tie viihdekirjallisuuteen, jälkimmäinen taas on taidekirjallisuuden aluetta.

Kun nykyisin puhumme viihdekirjallisuudesta, ajattelemme yleensä proosamuotoisia teoksia, erilaisia jännitys- ja rakkausromaaneja, seikkailullisia matkakuvauksia, agenttitarinoita, salapoliisiromaaneja, tieteiskirjallisuutta ja nuortenkirjallisuuden alueeseen kuuluvia teoksia. Tosin myös sarjakuvista, underground-lehdyköistä, graffiteista tai iskelmäsanoituksista voidaan viihdekirjallisuuden otsikon alla puhua. Viihdekirjallisuus jakautuu eritasoiseen viihteseen, ja nämä tasoerot useimmiten näkyvät teoksesta jo päältäpäin: on arvokkaan näköisiä, kovakantisia kirjoja, joiden tekijät tunnetaan kirjailijoina kirjailijoiden joukossa, toisaalta on pehmeäkantisia, makulatuuri-paperille painettuja kertakäytökirjoja, joiden tekijät monasti ovat salanimien takana ja joita kirjoja usein tuotetaankin lähes teollisesti alusta alkaen.

Eurooppalaisen taiteen trivialisointumisprosessi voidaan kustannustietojen perusteella ajoittaa melko hyvin 1700-luvun loppupuolelle. Prosessi muuten alkoi ensimmäisenä draamassa, jossa vakavien näytelmien rinnalle alkoi tulla kevyitä lukudraamoja 1770-luvulla ja seuraavalla vuosikymmenellä ilmiö levisi sitten romaanin alueelle. Tässä on näkyvissä kirjallisuuden eri lajien arvostus: draama oli tunnettu ja tunnustettu taiteen laji, romaani taas oli vähäarvoinen laji pitkään 1800-luvulle asti. — Viihdekirjallisuus oli aluksi sisällöltään ylitunteellisia rakkaustarinoita, 1800-luvun puolivälissä mukaan tulivat salapoliisiromaanit, joiden valtakausi osui tämän vuosisadan kolmannelle ja neljännelle vuosikymmenelle. Tällä vuosisadalla alue laajeni tieteiskirjallisuuden puolelle ja sitten erilaisiin vakoilu- ja agenttiromaaneihin, sotaromaaneihin ja lääkä-

riromaaneihin. Näyttää siis siltä, että viihdekirjallisuus on hyvin myötäillyt aikansa ilmiötä.

Mikä sitten on ollut viihdekirjallisuuden asema näinä kahtena vuosisatana? Mitä tulee myyntilukuihin ja lukijamääriin, sen asema on ollut hyvinkin vahva. Mitä taas tulee sen asemaan suun kirjallisuuden joukossa, arvostus on ollut aina heikko ja sitä vastaan on pyritty taistelemaan monenlaisin perustein. Omalta ajaltamme tunnemme pyrkimykset viihdekirjallisuuden kielittämiseen tai sen verotuksen nostamiseen ja hankinnan vaikeuttamiseen erilaisin keinoin. 1700-luvulla sotaa viihdekirjallisuutta vastaan pyrittiin käymään enemmän kirjallisin asein eli estetiikan avulla. Välitöntä tunnevaikutusta ei tuolloin pidetty esteettiseen elämukseen kuuluvana ja viihdekirjallisuuden taas nähtiin vaikuttavan juuri välittömästi ja väkevästi, lukija tempautui kriittikömmäsi lukemaansa, luettu yksityiskohta toi hänen mieleensä toisen, jonka hän ehkä oli itse elänyt ja näin lukija ajautui vähitellen yhä etäämmälle lukemastaan.

Viihdekirjallisuutta onkin syytely monista asioista. Sen on sanottu olevan kuin huumausainetta, jonka avulla paetaan todellisuutta ja lopulta vieraannutaan todellisuudesta, sen on väitetty antavan väärän kuvan todellisuudesta, edelleen sen on väitetty ideologisesti ohjailevan tai indoktrinoivan lukijaansa. Nimenomaan niin sanotun väkivaltaviihteen kohdalla mukaan on tullut vielä muita syytöksiä.

Mahdollisesti viihdekirjallisuus joissakin tapauksissa antaa aiheen moisiin syytöksiin. Asia lienee kuitenkin niin, että meillä ei ole aivan tarkkaa tietoa siitä, miten kuvitteellinen teksti — jollainen myös viihdekirjallinen teksti on — merkityksensä muodostaa. Se ei kuitenkaan osoita asioita suoraan, kuten arkikielen kohdalla on asianlaita. Aivan kuten taideromaani niin viihdekirjallisuuskkin toteuttaa sanomansa kielellisten merkkien avulla, joita on käytetty eri tavoin kuin niitä käytetään arkikielessä tai yleensä muussa kielenkäytössä. Tämä tarkoittaa, että viihdekirjallisuudessakin kieltä on käytettävä omalla erikoisella tavalla ja vasta näin käytettynä teos saa merkityksensä. Tätä kautta teos siis vasta voi olla syylinen joihinkin vaikutuksiin.

Kun näistä vaikutuksista puhutaan, on kuitenkin aina muistettava, että ei kirjoittajan eikä lukijan ensisijaisena tarkoituksena ole indoktrinoida tai tulla manipuloiduksi, vaan tarkoitus on yksinkertaisesti viihdyttää ja tulla viihdyteyksi. Tietenkin myös taidekirjallisuus viihdyttää, muutenhan olisi käsittämätöntä, että joku lukee esimerkiksi 'Seitsemää veljestä' moneen kertaan yhä uudelleen. Toinen viihdekirjallisuuden selvä tavoite on hyvä myyntimenestys, mikä on sekä kirjoittajan että kustantajan edun mukaista. Tämä

taas tuo mukanaan joitakin sisällöllis-muodollisia piirteitä.

Esimerkiksi juonen on oltava selkeä ja sen on käsiteltävä jokseenkin suoraviivaisia henkilötyyppejä. Teos ei myöskään saa loukata yleisesti vallitsevia ja hyväksytyjä uskonnollisia, poliittisia tai moraalisia periaatteita. Taideromaanillahan ei tunnetusti ole näitä vaatimuksia: juonen osuus voi olla erittäin vähäinen, henkilöt voivat olla mutkikkaita, epäjohdonmukaisia, kaiken aikaa kehittyviä ihmisiä; se voi loukata lukijansa vakaumusta ja olla siitä huolimatta hänenkin kannaltaan hyvä teos.

Viihdekirjallisuuden ominaisuuksia voitaisiin luotella koko joukko:

1. Maailmojen tyypittely (Villi-Länsi, sairaalamiljöö)
2. Sadunomaisten piirteiden liittäminen todellisuuteen
3. Todellisuuden hallinnan mielikuva
4. Pakkoharmonia (lopussa luostari, avioliitto, kuolema)
5. Näennäisproblematiikan käsittely
6. Yleinen kliseemäisyys (juoni, henkilöt, kieli)
7. Kielellinen sievistely
8. Niiivi vakavuus
9. Vanhojen mallien jäljittely
10. Helposti saatavilla

Näin esitettyinä nämä ominaisuudet sisältävät kaikki kielteisiä sivuvahteita. Monet mainituista piirteistä voitaisiin esittää myös myönteisinä. Esimerkiksi salapoliisiromaanista voitaisiin sanoa, että siinä ongelma eli rikoksen ratkaiseminen on inhimillisesti merkittävä, henkilöasetelma kiinteä, juoni selkeä, kaikki toiminta tähtää samaan päämäärään. Ekspositio ja loppuratkaisu kuuluvat asiaan. Ominaisuudet ovat siis samoja kuin aristoteelisessa draamassa.

Monia kysymyksiä viihdekirjallisuus toki herättää ja eräs tärkeimmistä on, että mikä saa lukijan yhä uudelleen palaamaan sellaisen teoksen ääreen, jonka juoniasetelman, henkilötyypit ja jopa loppuratkaisun päälinjat hän jo entuudestaan tuntee. Mikä on tämän kirjallisuuden tehtävä? Taidekirjallisuuden tehtävistä meillä kaikilla on jonkinlainen mielikuva, joka on voinut syntyä esimerkiksi siitä, että tiedämme taidekirjallisuutta tuettavan monin tavoin. Taidekirjallisuudella on siis joitakin määrittelemättömiä myönteisiä vaikutuksia.

Viihdekirjallisuus varmaan tarjoaa lukijalleen raskaan työpäivän päälle helpon keinon irtaantua päivän rasituksesta. Edelleen tällainen teos varmasti tarjoaa lukijalleen tämän itse ehkä sitä tiedostamattakaan pakopaikan, missä hän on turvassa ulkomaailmasta, missä ei tarvitse ajatella

saasteongelmia, öljykriisiä, missä saa häiriintymättä olla yksin. Saattaa myös olla niin, että nykyisessä nopeasti muuttuvassa maailmassa nämä vuosikymmenestä toiseen samankaltaisina säilyvät kirjat edustavat monille lukijoille elämän tärkeitä, pysyviä arvoja; ne eivät itse ole arvoja, mutta ne symboloivat niitä.

Millaista viihdekirjallisuutta sitten tarvitsisimme? Tästä on tietenkin eri ihmisillä erilaisia käsityksiä: kustantajat asettavat sille toisia vaateita kuin poliitikot ja he taas erilaisia kuin opettajat. Asiaa vaikeuttaa se, että meillä ei ole niin sanoakseni lopullista tietoa siitä, miten tällainen kirjallisuus vaikuttaa, joskin tutkimusta on paljon tehty ja kaiken aikaa tehdään lisää. Ei edes niin sanotun väkivaltaviihteen vaikutus ole ehdottoman selvä, joskin silloin, kun se näyttää johtavan kehittymättömän lukijansa suoraan väkivaltaiseen toimintaan, vahingollisuudesta ei vallitse erimielisyyttä. Tällaisetkin teokset ovat nimittäin oman maailmamme malleja eli täysin väkivallattomassa yhteiskunnassa niitä ei voitaisi edes ymmärtää eikä niillä olisi mitään sanottavaa sellaisen yhteiskunnan ihmiselle.

Juhani Niemi mainitsee teoksessaan 'Populaarikirjallisuus Suomessa', että meillä 1800-luvulla ei vielä varsinainen viihde päässyt leviämään kansan uskonnollisuuden takia. Tästä voisivat viihdekirjallisuutta vastaan taistelevat saada pienen vihjeen: kiellot eivät ilmeisestikään auta, vaan ihmisten pitäisi saada henkistä tyydytystä paremmin hyväksytyistä asioista. Tosin selvänä pidän sitä, että viihdekirjallisuutta vastaan on tarpeetonta taistella: se joutuu nimittäin muun viihdetarjonnan rinnalla äärimmäisen kovaan kilpailuun. Viihdetarjonnan mylläkössä ei kuitenkaan saisi menettää uskoaan taiteen ja niin sanottujen hyvien harrastusten keskeiseen rooliin. Rajustakaan viihdeestä ei liene vahinkoa sellaiselle ihmiselle, jonka arvomaailma on kunnossa. Mutta mistä tulevat ehjä, suvaitseva arvomaailma ja elämänviisaus?

Aarre Heino

* Keski-Pohjanmaan kesäyliopiston viihdekirjallisuusseminaarin (2.—3. 6. 1987) keskeisiä teemoja.